

In deze rubriek stelt Contour een stijl centraal die met straatbaksteen gecreëerd kan worden. Stijlexperts werkzaam op diverse terreinen – van stedenbouw tot kunst, mode en productdesign – geven een toelichting op hoe een bepaalde stijl doorklinkt in verschillende gebieden. Het doel is het weergeven van eigenzinnige, andersoortige visies op architectonische stijlen die het straatbeeld kleuren.

HISTORIS
CHMODE
RNPOST
MODERN
ZAKELIJK
INDUSTR
IEELVERN
IEUWEND

DEN BOSCH BESCHERMT HAAR HART

Historische structuur als basis

Deze keer aandacht voor de Historische stijl. ‘Vroeger’ is populair. Op radio, tv en kranten is er veel aandacht voor onze geschiedenis. Modeontwerpers citeren gretig uit het interbellum en de jaren vijftig. En binnen de architectuur zijn het vooral de jaren-dertig-nieuwbouwwijken die als paddenstoelen uit de grond schieten. De grote massa associeert ‘oude’ vormen met ‘authenticiteit’ en ‘geborgenheid’, ‘modern’ wordt vaak ‘koud’ en ‘onpersoonlijk’ gevonden. Hoe houd je als stad rekening met deze liefde voor historische vormen? Bijvoorbeeld in de wijze waarop je je eigen stadsgeschiedenis zichtbaar maakt? Contour sprak daarover met Cees van Aalst, stedenbouwkundig strateeg van Den Bosch. Een stad die met veel succes haar hart tot een historisch beschermd stadsgezicht heeft gemaakt.

In de publieke ruimte van het stadskantoor aan de Wolvenhoek in Den Bosch hangt een grote luchtfoto van de stad en haar omgeving. Het is niet voor niets dat Cees van Aalst juist hier zijn verhaal begint. Op de foto is namelijk goed te zien hoe bodem en waterlopen een grote invloed hebben gehad op de bebouwing van Den Bosch en haar omgeving. De stad ligt midden in een samenvloeiing van het Oost-Brabantse bekenstelsel. Waterlopen, met als bekendste voorbeeld de Binnendieze, bepalen het stratenpatroon in het hart van de stad. De omgeving ervan was tot 1942 overloophoog van de Maas en kon in de winter onder water komen te

staan. Wilde je bouwen op die lage komgronden? Dan moest je ze eerst ophogen. Dit maakte stadsuitbreidingen relatief duur. Samen met de status van vestigingsstad tot 1874 heeft dit de groei van Den Bosch lange tijd belemmerd. De groeispurt die de meeste andere Nederlandse steden al vanaf het einde van de negentiende eeuw inzetten, startte in Den Bosch pas echt na de Tweede Wereldoorlog. Relatief laat dus. Volgens Van Aalst is dit achteraf gezien een groot geluk voor de stad. “Na de oorlog was de bouwwereld vooral gericht op uitbreiding en vernieuwing. Bestaande stadsstructuren werden opgeofferd aan >

Rijksmuseum, Amsterdam

Kees van Aalst

TERUG NAAR VROEGER

Aandacht voor het verleden is van alle tijden, maar de waardering ervoor verschilt sterk per periode. Eigenlijk was de renaissance binnen de westerse beschaving de eerste grote historiserende stroming. Nadat eeuwenlang het christendom de voornaamste inspiratiebron was geweest, grepen schilders en beeldhouwers in de vijftiende eeuw voor zowel vorm als inhoud terug naar de klassieke oudheid. Binnen de architectuur ontstaat er in de negentiende eeuw een sterk historiserende stroming. In Nederland is Pierre Cuypers, bekend om zijn neogotische kerken en het Centraal Station en Rijksmuseum in Amsterdam, een sprekend voorbeeld. In Berlijn werden op het Museuminsel een hele verzameling neobarokke en neoclassicistische musea naast elkaar neergezet. Lange tijd verweten historici de architecten uit de negentiende eeuw een gebrek aan originaliteit. Maar inmiddels groeit de waardering, ongetwijfeld mede doordat hun gebouwen inmiddels ook al meer dan een eeuw geschiedenis met zich meedragen.

nieuwe ideeën over cityvorming, vooral gericht op schaalvergroting van winkelen, kantoren, cultuur en horeca en met veel ruimte vragend voor de opkomende auto.” Halverwege de jaren zestig stonden in het structuurplan voor de binnenstad van Den Bosch nieuwe grote verkeersverbindingen naar geplande uitbreidingswijken getekend. Deze zouden dwars door de bestaande historische structuur gaan lopen. Op dat moment begon de tijdgeest echter al te kantelen. Vanuit rijksniveau kwam er meer aandacht voor historische binnensteden. En ook de bevolking van Den Bosch protesteerde hevig tegen de nieuwe plannen. Uiteindelijk zorgde een nieuwe politieke meerderheid voor een omslag in de wijze waarop Den Bosch naar haar stadshart keek. Voortaan stonden behoud en herstel centraal.

BESCHERMDE STRUCTUREN

Begin jaren zeventig begint Den Bosch haar stadshart integraal op te knappen. Dankzij nieuwe wetgeving kon men niet alleen individuele gebouwen, maar ook hele gebieden een beschermde status geven. Een belangrijke ontwikkeling volgens Van Aalst. “We zijn begonnen met het stadshart, het gebied rond de Markt en de Parade, dat als eerste als beschermd stadsgezicht was aangemerkt. Deze stadskern werd al snel vergroot tot het gehele gebied binnen de wallen. De rooilijnen en kavelstructuren van de eerste kadastrale kaart uit begin negentiende eeuw vormden een belangrijk uitgangspunt bij deze ontwikkeling. We spraken af verdere schaalvergroting niet zonder meer toe te laten. Daarop hebben we de

bestemmingsplannen afgestemd.” Hiermee is Den Bosch ook de structuur van de binnenstad gaan beschermen. Individuele monumenten worden beschermd via de Monumentenwet. Dat laatste blijft in de ogen van Van Aalst vooral een zaak tussen eigenaren en de monumentencommissie. “Uiteraard zeggen we geen ‘nee’ als winkeliers of bewoners een oude winkelpui willen reconstrueren, maar dit eisen wij niet. Vooral ondergevels zijn onderhevig aan snel wisselende architectuurmodes. Dat mag ook. Den Bosch is geen openluchtmuseum. Het is een levende stad die nooit af is en voortdurend in ontwikkeling blijft. Voor het beschermde historische stadsbeeld is het van groot belang dat de schaal van het individuele pand en het oorspronkelijke kavel in stand blijven.”

HISTORISCHE STRAATBEKLEDING

Overigens stelt de gemeente natuurlijk wel eisen aan het gevelaanzicht, zeker in het beschermde stadsgezicht. Bijvoorbeeld als het gaat om de hoogte van de onderbouw. Vanwege de smalle straten was die van oudsher altijd hoog, zodat er nog licht in de binnenruimtes viel. Zet je tussen twee historische panden een winkel of kantoor met een moderne, lagere onderbouw, dan is het net of deze in de grond wegzakt. Dit is bijvoorbeeld te zien aan de C&A op de Markt. Ook de mogelijkheden om panden samen te voegen heeft de gemeente beperkt. Als het al wordt toegestaan, is dat meestal via doorgangen in de perceelscheidende muren. Verdwijnt zo’n winkel of kantoor later weer? Dan is zo’n pand relatief een-

Centrum, Den Bosch

“Een centrum waar het verleden van afspat, maar dat tegelijkertijd in ontwikkeling blijft.”

Aaneengesloten gevelwanden, Den Bosch

Brandevoort, Helmond

voudig in de oorspronkelijke eenheden terug te brengen. Niet alleen de individuele historische panden geven Den Bosch een historische uitstraling, de vele aaneengesloten gevelwanden langs de kleine, kromme straatjes dragen daar ook aan bij. Zeker met de veelvuldig toegepaste inrichting van natuur- en straatbaksteen. Van Aalst vindt betonklinkers en asfalt ongewenst in de binnenstad. “Bij echt historische gebieden als de Uilenburg hergebruiken we zo veel mogelijk oude natuursteenkeien en gebakken klinkers. Dit materiaal was van oudsher goed op de zandgronden te gebruiken. In de winkelgebieden gebruiken we meer natuursteenplaten, daarbuiten voornamelijk straatbaksteen. Bij een zachte ondergrond passen kleine gebakken klinkers beter. Die vangen de verzakkingen van de ondergrond beter op. Met variatie in legpatronen, molgoten of stoepranden en verschillende vormen straatbaksteen, van keiformaat, dikformaat tot waalformaat, maken we een onderscheid tussen straten waar doorgaand verkeer komt en de overige gebieden.”

JAREN-DERTIG-ARCHITECTUUR

Door het beschermde stadsgezicht in het bestemmingsplan te verankeren, heeft Den Bosch een centrum gecreëerd waar het verleden van afspat, maar dat tegelijkertijd in ontwikkeling blijft. Een binnenstad ook waar mensen graag verblijven. Er komen veel toeristen naar de Brabantse hoofdstad. Het is niet voor niets dat de historische uitstraling van Den Bosch op dit moment door veel andere steden als een voorbeeld wordt gezien. Ook aan Vinexlocaties geeft men graag een historische

look and feel mee. De nieuwe-jaren-dertig-woningen zijn het meest populaire voorbeeld van deze trend. Het is verleidelijk om over de reden van deze populariteit te speculeren. Zoeken bewoners van die woningen naar vertrouwde, nostalgische vormen om in te schuilen voor een buitenwereld die steeds groter en globaler wordt? Of is het ambachtelijk karakter altijd populair geweest, maar kwam de

“Den Bosch is geen openluchtmuseum.”

wens van de consument bij architecten en projectontwikkelaars lange tijd op tweede plaats? En was dit dan vanwege esthetische principes of simpelweg omdat de woningnood vooral om kwantiteit vroeg? Van Aalst vindt het vooral opvallend dat er overal in Nederland dezelfde jaren-dertig-wijken lijken te ontstaan. Hij vraagt zich dan ook af hoelang de consument deze manier van bouwen nog als authentiek ervaart.

BRANDEVOORT EN HAVERLEIJ

Gaat het om nieuwbouw in een historische stijl? Dan is Brandevoort waarschijnlijk het meest besproken voorbeeld. De Veste, de kern van deze uitbreiding bij Helmond, is opgezet als een Brabants dorp uit de zeventiende eeuw. De inwoners leven in herenhuisen met verschillende

gevelaanzichten, komen via toegangspoorten in de vestigingswallen hun buurt binnen en begeven zich via kronkelige straatjes naar de ‘Victoriaanse’ gietijzeren markthal op het centrale plein met de ouderwetse spelling De Plaetse. In de buurten rond De Veste wordt voornamelijk een boerderijstijl uit de achttiende en negentiende eeuw aangehouden. Ook Den Bosch heeft een veelbesproken Vinexwijk die vaak met historiserend bouwen in verband wordt gebracht: het landgoed Haverleij. Deze uitbreiding ten noordwesten van de Brabantse hoofdstad vormt een stadspark met centraal Het Slot, omgeven door negen kastelen. Haverleij is volgens Van Aalst een goed voorbeeld van bouwen met historisch besef, maar op een iets andere manier dan toeschouwers in eerste instantie denken. “Niet de verschijningsvormen van de kastelen zelf zijn geïnspireerd op een vroegere manier van bouwen, maar het bodemgebruik. De bouw van de ongeveer duizend woningen is geconcentreerd op donken en dijken, zoals dat vroeger in dit riviereengebied gebruikelijk was: kijk naar Engelen en Bokhoven.” Met dit contextueel uitgangspunt zijn de architecten Soeters en Van Beek uiteindelijk met de metafoor van kastelen gekomen. Ieder kasteel wordt door een ander bureau ontwikkeld. Daarbij mogen ze zelf hun inspiratiebronnen kiezen. Met de grote diversiteit in de uiteindelijke bouwwerken wordt Haverleij dan ook eerder een postmoderne stadsuitbreiding, dan een gehistoriseerde Vinexwijk. ■